

Entelektüel Alan ve Doxa İlişkisi: Türkiye'deki Akademik Alanın Bourdieu'cu Analizi

The Relationship of Intellectual Field and Doxa: Bourdieu's Analysis of the Academic Field in Türkiye

Zehra AĞIRMAN

Sorumlu Yazar | Corresponding Author

Doktora | PhD

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı
Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology
Sakarya, Türkiye

zehra.agirman1@ogr.sakarya.edu.tr | 0000-0001-8529-2820

Makale Bilgileri | Article Information

Makale Türü: Derleme Makale

Geliş Tarihi | Received: 13.10.2025

Yayın Tarihi | Published: 31.12.2025

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Katkı Oranı | Contribution Rate: Z.A. %100

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansman: Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Article Type: Review Article

Kabul Tarihi | Accepted: 04.12.2025

Yayın Sezonu | Season: Aralık / Dec

Plagiarism: The paper has been reviewed by at least two referees and scanned via software.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Lisans | Copyright: CC BY-NC 4.0

Ethical Statement: Ethical principles were followed during the preparation of this study.

Declaration of Interests: The author(s) have no conflicts of interest to declare.

Funding: No funds, grants, or other support was received.

Atıf | Citation: Ağırman, Z. (2025). Entelektüel alan ve doxa ilişkisi: Türkiye'deki akademik alanın Bourdieu'cu analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 26(57), 173-189.
<https://doi.org/10.70854/sobbiad.1802632>

Abstract

Although universities play a critical role in the production and dissemination of knowledge, they have also been effective in the reproduction of the existing social and political order. This situation has led to the formation of an academic climate in which academic freedom is limited, critical thinking is not sufficiently encouraged, and pluralism is weak. This study focuses on the criticism of the academic field in Türkiye and the production practices in this field. This study, which takes the form of a review article, is conducted through a critical and theoretical analysis grounded in Pierre Bourdieu's conceptual framework. In this context, it is demonstrated that the intellectual field in Turkey generates doxological practices in line with the meaning Bourdieu attributes to the concept of doxa. More precisely, the aim of this research will be to reveal how a part of the scientific production community in Türkiye tries to carry out production activities based on the world of common doxa or opinions, and how they ignore reflexivity while doing this. In this sense, the field of scientific production in Türkiye has a strong "science"; It is emphasized that current academicians and academic candidates should objectify themselves as a subject in their research by giving importance to reflexivity with an ideological awareness in order to achieve a strong "intellectual" identity.

Keywords: Intellectual, Türkiye, Doxa, Illusio, Reflexivity

Öz

Üniversiteler, bilgi üretimi ve yayılmasında kritik bir rol oynamalarına rağmen mevcut toplumsal ve politik düzenin yeniden üretiminde de etkili olmuşlardır. Bu durum akademik özgürlüğün sınırlı olduğu, eleştirel düşüncenin yeterince teşvik edilmediği ve çoğulculuğun zayıf olduğu bir akademik iklimin oluşmasına neden olmuştur. Bu çalışma, Türkiye'deki akademik alanın ve bu alandaki üretim pratiklerinin eleştirisine odaklanmaktadır. Derleme makale niteliğindeki bu araştırma Pierre Bourdieu'nun kavramsal çerçevesine dayalı eleştirel ve kuramsal bir analizle yürütülmüştür. Bu bağlamda Bourdieu'nun doxa kavramına yüklediği anlam çerçevesinde, Türkiye'deki entelektüel alanın doksalojik pratikleri doğurduğu ortaya konulmaktadır. Daha net bir ifadeyle bu araştırmanın amacı Türkiye'deki bilimsel üretimde bulunan camianın bir kısmının, ortak doxa ya da kanaatler dünyasından yola çıkarak üretim faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalıştığını ve bunu yaparken de düşünümüllüğü nasıl göz ardı ettiğini ortaya koymak olacaktır. Bu anlamda, Türkiye'deki bilimsel üretim alanının, güçlü bir "bilim"; mevcut akademisyen ve akademisyen adaylarının ise güçlü bir "entelektüel" kimliğine kavuşabilmeleri için ideolojik bir farkındalıkla düşünümüllüğe önem vererek, araştırmalarında bir özne olarak kendilerini nesneleştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel, Türkiye, Doxa, Illusio, Düşünümüllük

Giriş

Pierre Bourdieu, hiç şüphesiz 20. yüzyılın entelektüel camiasında en önemli isimlerden biridir. Kuşkusuz onun zamanının sosyal dünyasını anlama ve anlamlandırma noktasında geliştirdiği kuramlar ve eleştiriler bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Özellikle kültür, iktidar ve güç üzerine geliştirmiş olduğu çalışmalar onun eserlerinin bütününe sirayet etmiş, çalışmalarının çoğunluğuna yansımıştır. Kendi yaşam ve eğitim hayatı hikayesi de bu noktada yer yer çalışmalarında vücut bulmuştur. Onun sosyolojiye yapmış olduğu katkılar en başta Fransa'da, arkasından da küresel anlamda tüm dünyada büyük etkiler uyandırmıştır.

Bourdieu, kültürel sermaye kavramını ortaya atarak ekonomik bir terimi başka alanlara, özellikle kültürel alana ve bu alanın alt dallarına uygulayarak önemli bir yenilik gerçekleştirmiştir. Bourdieu'ya göre, kişilerin ve ailelerinin kültürel kaynakları, ekonomik kaynakları ve toplumsal ilişkileri ile birlikte aynı derecede değerlendirilmelidir. Kültürel sermaye, eğitimdeki başarının önemli bir nedeni olarak bilinmektedir. Bu sermaye, çocuklara ebeveynlerinden örtük bir şekilde veya ailelerinin özel çabaları sonucunda aktarılmaktadır. Bu aktarım belli belirsiz bir biçimde gerçekleşebilir. Bourdieu; ekonomik, sembolik, sosyal ve kültürel sermaye

olarak dile getirdiği sermaye biçimlerinden kültürel sermayeyi politik düzeyde en mühim sermaye türü olarak değerlendirmektedir (Gorski, 2015: 449-450). Kültürel sermayenin akademi üzerindeki görünümü daha çok sosyal ve kültürel sermayenin eğitimdeki başarı düzeyini nasıl etkilediği üzerine olmuştur. Bourdieu'nün eğitimde kültürel sermayenin etkili olup eşitsizliklerin yeniden üretilmesi üzerindeki savının dayanak noktasını, eğitimdeki başarının, sosyal sermayenin yani ailenin ekonomik gelir ve ebeveynlerin eğitimi ile olan ilişkisi oluşturur (Bourdieu ve Passeron, 2020; 2021).

Bourdieu'ya (2022a: 81) göre, bir alanın heteronomisi ya da bir alanın dışa bağımlı olma durumu, öncelikli olarak dışarıdaki sorunların, özellikle de politik sorunların, alan içerisinde kendini dolaysız bir biçimde ifade etmesiyle belirir. Bu durum, bir disiplinin “siyasallaşmasının” üst seviye bir özgürlüğünün göstergesi olmadığını belirtmektedir. Sosyal bilimlerin özerkliğe ulaşma noktasında karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, bilimin önemli ölçütleri bakımından çok maharetli olmayanların, heteronom yani dış bağımlı ilkeler namına, çabucak ihraç edilmeksizin daima müdahale edebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında, özellikle sosyoloji ve iktisat alanında yapılan çalışmaların hâlâ solcu ya da sağcı, muhafazakâr ya da seküler olarak sınıflandırılabilir olduğu söylenebilir. Genel anlamda her alanın ve bu çalışma özelinde bilimsel alanın bir güç alanı olduğu düşünülmektedir. Böylece bilimsel alan, alandaki güç ilişkilerinden kaynaklanan tahakküm ilişkilerinin derin olduğu bir alan şeklinde görülebilir.

Bu bağlamda yapılan bazı çalışmalara bakıldığında Özkurt (2021), Türkiye özelinde akademik dünyanın ritimlerini ve sorun alanlarını ortaya koyduğu çalışmasında, üniversite yapılanmamızın etkilerinin doğrudan akademik faillğin bakış açısından kendi özgün ve sıradan yapısıyla tasvir edilmeye çalışıldığını ve akademik alanda, niceliğin niteliğe üstün geldiği, “bilimsel iyi niyetlilik” adı altında yürütülen faaliyetlerin, sahte bir bilimsel statüko oluşturduğunu vurgulamıştır. Tezcan (2019: 213), Türkiye'nin toplumsal dönüşümü ve akademi üzerine yaptığı çalışmasında, akademik geleneğin aynı yapı içerisinde homojenliğe de denk geldiğini, gelenek oluşturulurken bilimsel liyakatin yanı sıra siyasi ve ideolojik yakınlıkların etkili olduğunu ve bunun da yeni akademisyen adaylarının üretim sürecini olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Başak (2017), Türkiye'de bulunan üniversite yapılanmasının içerisinde artık bir yer edinmiş olan personel alım geleneğinde iç besleme ya da *akademik ensestin* yaygın olduğunu ve bölümlerdeki yaygın kuralların ve statükonun devamını yeniden üretecek bir bakış açısıyla, üniversitelerin kendi öğrencilerini akademisyen statüsüyle işe alıp kayırma eğiliminde olduklarını vurgulayarak eleştirmiştir.

Hekim ile hemşire ilişkisinin Bourdieu'nun kavramsal çerçevesi temelinde incelendiği başka bir çalışmada Yücedağ ve Demir (2022), hekimlerin toplumsal alandaki rolünün, kendilerinin sosyal sermayesini ve alandaki gücünü artırdığını, güçlü bir sermayeye sahip olan hekimliğin karşısında profesyonel rol alanını koruma altına almak adına çabalayan hemşireliğin çeşitli doxalar, illusiolar veya stratejiler oluşturduğu vurgulanmıştır. Karataş (2019) da medya alanında geliştirdiği çalışmasında, egemen gücün çıkarı doğrultusunda medyanın kanaatler ürettiğini

belirtmekte olup, bu kanaatleri Bourdieu'nun "doxa" ve "doksazof" kavramları temelinde açıklayıp eleştirmektedir. Yine Dikkol (2021) da çevrimiçi gruplarda oluşan ve üyeler arasında beliren iletişim şekillerini Bourdieu'nün alan teorisi çerçevesinde ve doxa ile ayırım stratejileri merkezinde incelemiştir, doxa kavramının içerdiği stratejilerinin çevrimiçi gruplarda üyeler aracılığıyla (yeniden) üretildiğini ortaya koymuştur. Doxa kavramına spor temelli bakan bir başka çalışmada Sarıklulak ve Koca (2019), futbol taraftarlık alanı içerisinde kadınların yer almasını, onların marjinalleşmesine neden olabilen doxalar yoluyla analiz etmiştir ve sonuç olarak kadınların, kabul gören bir taraftar olmadıklarını, bu konuda sıkıntılar yaşadıklarını, toplumun biçtiği cinsiyet rollerini kabul etmeleri dahilinde kabul gördüklerini belirttikleri bulgulanmıştır.

Türkiye ve Türkiye dışında, doğrudan entelektüel, akademi ve doxa ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar kısıtlıdır. Doxa kavramı ile ilişkili çalışmalar belirtilen alanlarla sınırlıdır. Alanyazın incelendiğinde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, habitusa dayalı olarak bu alandaki kültürel, sosyal, ekonomik ve akademik sermayeler neticesinde üniversiter alanın yeniden üretimi üzerine odaklanmaktadır. Bu anlamda, mevcut literatür içerisindeki diğer çalışmalarla kıyaslandığında bu çalışmanın özgün değeri, entelektüel alandaki yeniden üretimi Bourdieu'nun vurguladığı "doxa" kavramıyla ilişkilendirerek açıklamak olacaktır.

Bu çalışma, Türkiye'deki akademik alanın "tamamlanmamışlığının" görünümünü, sahte bir bilimsel statükonun oluşum alanını Bourdieu'nun doxa kavramıyla ilişkilendirip eleştirel bir bakış açısıyla betimlemeye çalışacaktır. Bu amaca uygun bir biçimde araştırmanın ilk bölümünde tartışmanın öznesi olan entelektüelin, kim olduğu açıklanmıştır; ikinci bölümde, Bourdieu'nun kullandığı doxa kavramının ne ifade ettiği açıklığa kavuşturulmuştur; üçüncü bölümde, Türkiye'de üniversiter alanın oluşumu, önceki bölümde tanımlanan doxa kavramıyla ilişkilendirilmiştir; dördüncü bölümde ise akademik üretim evreninin daha bilinçli ve eleştirel bir düzlem üzerinde oluşturulması, kamplaşmanın önüne geçerek direniş olanaklarının yaratılması adına Bourdieu'nun önerdiği düşünürselliğe dönüşün gerekliliği vurgulanmıştır.

1. Entelektüel Kimdir?

Bu bölümün amacı, entelektüel kavramını tanımlayarak bu tartışmanın öznesinin kim olduğunu açıklamak olacaktır. Çalışmanın bu kısmı, okuyucunun daha sonra ele alınacak olan doxa kavramını, entelektüel bağlamda anlamlandırmasını kolaylaştırmasını hedeflemektedir.

Entelektüel kavramının kökeni, Batı'ya dayanmaktadır. Bu kavram Latince "*intellectus*" teriminden türetilmiştir. "*Intellectual*" kavramının kökü "*intellect*" yani idrak, zihin, beyin ve farkındalık gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Çalışmalarda, entelektüel ve aydın kavramlarının farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda aydın, bireyin düşünce yapısını nitelendirirken, entelektüel, bireyin çalışmalarını tanımlamaktadır. Bunun sebebi, aydın kelimesiyle eşanlamlı olan münevver kavramının "nur" kökünden gelmesi ve maddi olmayan bir anlam taşımasıdır (Çağan, 2005: 11).

"*Intellect*" kavramının tatmin edici bir tanımının Mannheim'ın (2017: 36) çalışmasında geçtiğini söylemek mümkündür. Mannheim, bu kavramı, bireylerin düşünce ve pratiklerinin toplumsal yapısını, toplumsal tarih ile yakınlığını kavramak, asıl önemlisi ister sıradan ister olağanüstü olsun tüm eylem ve düşünceleri kendi özel görünümünde görebilme yeterliliği şeklinde tanımlar. Bu tanımdan yola çıkarak entelektüel kavramının idraki sağlam, geniş ve derin olan kişi manasına geldiğini söyleyebiliriz.

"İdraklı bir kişi" olarak entelektüel, cebindeki verileri ve görme biçimleri diğerlerinden çok daha farklı, çok daha detaylı veya çok daha çeşitli olduğu için dolayısıyla diğerlerinden de farklı ve yoğun düşünecektir. Dolayısıyla entelektüel, ilk olarak dünyayı mümkün olan en geniş perspektiften görebilen, çok geniş bir veri havuzuyla çalışmalarını yürüten, çok farklı kaynaklarla beslenebilen ve bunların hepsinden de kendi idrakiyle aklı arasında bir yerlerde bir cümle, bir anlam ve bir öneri ortaya koyabilen kişi olmaktadır (Dellaloğlu, 2020: 134-135). Tarafsız bir biçimde düşünebilen kişi olarak Edward Said'in de dile getirdiği gibi; "*entelektüel her zaman yalnızlık ile saf tutma arasında bir yerlerde durur*" (Said, 1995: 35).

Gramsci'nin (1967: 17-31) aydın kavramı, toplumsal değişimlerle birlikte aydınların da evrildiğini vurgular. Geleneksel aydınlar, bürokrasi, din adamları ve akademisyenler gibi hiyerarşik yapılarda yer alırken, organik aydınlar, burjuvazinin egemenliğini pekiştiren yeni aydın tipini temsil eder. Gramsci, herkesin belirli bir teknik ustalık ve düşünsel etkinlik gerektiren bir işi olduğunu ve bu sebeple herkesin potansiyel olarak aydın olduğunu belirtir. Ancak aydınların kendilerini özerk ve özel niteliklere haiz görmelerinin, gerçekçi olmadığını savunur.

Entelektüel, düşüncelerini kâğıda aktardığı andan itibaren kamusal alanın bağlayıcı sınırlarına dahil olmuş demektir. Bu sebeple de kamusal alanda muhatap olduğu alanı mutlu etme kaygısını üzerinde hissetmemelidir. Bu türden bir kaygı, bilgiyi bilimsel olma özelliğinden söküp atacak ve bilgiyi öznelileştirecektir. Entelektüel, zihinsel katkılarıyla önemli ve yararlı düşüncelere sahip kişidir. Toplumsal birlik ve tutarlılık sağlayan fikirleri öne sürebilir ve kendinden emin bir şekilde önemli başarılar elde edebilir. Bu bakımdan, öncelikle entelektüellerin odaklanması gereken alanlardan biri toplumun gerçekliği ve menfaatidir. Entelektüeller, toplumların acıları ve baskılarının yükünü taşırlar. Entelektüel, sosyal sorunlara hassas olan ve böyle olduğunda toplumun aldığı kararlarda da görüşlerine başvurulan kişidir. Bu noktada, entelektüelin etkisinden bahsedilebilmektedir. Entelektüeller, atom silahlarını geliştirmek için atomu parçalayan kişiler değildir; bunlara, bilim insanı denir. Ancak bu silahların toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini tartışan kişiler entelektüeldir. Entelektüeller, somut araçlara eleştirel yaklaşır, herhangi bir kişi aracılığıyla atanmaz ve bu sebeple de toplumda tek başınadır (Sartre, 2000'den akt.: Atila Demir, 2009: 84-85).

Fikir tarihinde hakikate dair iki temel yaklaşım öne çıkar. İlki, Platon'dan Hegel'e uzanan sistemci felsefe geleneğidir; bu gelenek hakikatin varlığını kabul eder ve onu açıklamayı amaçlar. Bu yaklaşıma göre hakikat ya sabit bir öz taşır ya da sürekli oluş halindedir. İkinci yaklaşım ise Kant sonrası dönemde ve özellikle postmodern çağda belirginleşir. Bu dönemde büyük anlatılar gerilerken hakikat, evrensel ve nihai

bir ilke olmaktan çıkar; pragmatik, sosyolojik ve bağlamsal bir kavram hâline gelir. Postmodern entelektüel için dünya “hiçbir şeyin kesin olmadığı” bir zeminde kavranır ve hakikat artık bireysel-toplumsal yarar çerçevesinde tanımlanır. Böylece felsefi, dini veya metafizik dayanaklardan bağımsız, çevresel ve toplumsal koşullara göre belirlenen göreceli bir hakikat anlayışı ortaya çıkar. Bu anlayışın araştırma araçları anket, saha çalışması ve istatistik gibi ampirik yöntemlerdir; felsefe ve metafizik ise çoğu zaman spekülasyon olarak görülür. Mutlak bir ilkeye dayanmayan bu yaklaşımda “doğru”, tarihsel ve mekânsal koşullarla sınırlıdır (Tokat, 2017: 15-17). Dolayısıyla felsefi veya dini hakikatin yerini “fayda”ya göre tanımlanan göreceli bir hakikat alır. Entelektüeller de hakikati pratik ve ekonomik fayda ölçütleriyle belirler; bu durum bilgi ve kültürün giderek araçsallaşmasına yol açar (Benda, 2011: 83).

2. Doxa Kavramı

Doxa kavramı, etimolojik kökeni Platon'a kadar giden felsefi bir aksiyomdur. Platon'un düşüncesinde “doxa”, bilime (episteme) karşıt olan bozulmuş bir inanç biçimini ifade eder. Kavram Yunanca duyu, kanaat, görüş anlamını taşır (Bourdieu, 2022b: 229). Terim, Edmund Husserl tarafından “yaşam dünyasının” (Lebenswelt) fenomenolojik tasviri için devreye sokulur fakat Platon'unkinden çok farklı bir anlamda kullanılır. Husserl'de doxa, dünyayla kurulan bir ilişki biçimini, bu ilişkinin örtük yargı, kesinlikler ve beklentilerden mürekkep, sorgulanmayan ve her daim mevcut arka planını ifade eder fakat Bourdieu için, gündelik hayatın bireysel deneyimi veya tarih üstü çok genel birkaç antropolojik değerlendirmeyle yetinmek eksik bir yorum olacaktır. Bu anlamda doxa'nın fenomenolojik ve Platoncu tanımlarını tamamlamak için Bourdieu üçüncü bir ismi, Durkheim'ı devreye sokar. Bir eyleyiciyi çepeçevre saran ortak kanı (sens commun), bir toplumdaki nesnel karşıtlıkların, sınıflama sistemleri şeklinde (yukarı-aşağı, gündüz-gece, erkek-kadın) içselleştirilmesiyle belirlenir. O halde dünyayla kurulan doksik ilişki, şeylerin iki düzeni, yani nesnel yapılar ve bedenleşmiş (içselleştirilmiş) yapılar, sınıflar-sınıflamalar-konumlar ve yatınlıklar-öznel beklentiler arasındaki uyum ilişkisinin sonucu olmaktadır. Eğer böyleyse doxa, sadece sıradan insanlar ve onların gündelik yaşantıdaki deneyimleriyle de ilişkili değildir. Her alan ve özellikle de bilim ve sanat dünyaları, bu alanlara dâhil failer tarafından paylaşılan belli bir doxa biçimine, yani inanç sistemine sahiptir. İlgili doxa, alanda oynanan oyuna ve bu oyunun temel tartışma ve mücadele nesnelere olan inancı zorunlu olarak içerir (Sapiro, 2020: 260-261).

Edmund Husserl'in fenomenolojisinden aldığı bu kavramı Bourdieu, sosyolojik anlamda bir çifte bükülmeye tabi tutar. İlk olarak sıradan deneyimin olasılık koşullarının kendiliğindenliğini ortaya çıkarır; daha sonra her mikro kozmosun nasıl kendi doxa'sını ürettiğini göstererek onu çoğul hale getirir. Bu terim, Husserl'in fenomenolojisinde yönelimsel (intentionnel) edimlerde devreye giren ve yönelimi dönüştüren inanç etkeni anlamına gelmektedir. “Kavramsız bir bilgi”nin parçası olan doxa, herkese toplumsal uzamda rehberlik sağlayan “sınır duygusunu” sabitler, performatif söylemin simyasını aktivize eder, “devlete hâkim olanların bakış açısını” ortak duyu olarak tesis eder ve en nihayetinde pazar araştırmacıları şeklinde

somutlaşan (sahte) âlimler onun yetkili profesyonelleridir. Bir anlamda da doxa, “simgesel iktidar”ın¹ üretip kendisine yaslandığı bir şey olmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2023: 362).

Doxa fikri, Durkheim'in “kolektif bilinç”² kavramını anımsatır ancak ikisi arasında önemli bir fark vardır: Doxa, alana³ özgüdür, toplumun tamamı için geçerli sayılan örtük bir anlayış sistemine karşılık gelmez (Swartz, 2022: 177). Gouldner'in (1970), “altyapı”⁴ kavramı da Bourdieu'nun doxa kavramıyla aynı anlamı taşımasa da başlıca meselesi bakımından ona benzemektedir. Kültürel alanlarda tanınma amacıyla yürütülen mücadele ortodoks düşünceler ile aykırı düşünceler arasında zıtlık oluşturur ancak bu karşıtlıklar, hangi konuların tartışılmaya ve dile getirilmeye değer olduğu konusundaki temel bir konsensüsten de yoksun değildir. Bourdieu, ortodoks ve aykırı düşüncelerin bölüştüğü bu ortak hattı doxa olarak tanımlar, onun düşüncesine göre belirli bir dönemin entelektüel bireyleri, tartıştıkları konularda farklı bakış açıları ve düşünceleri taşıyabilirler, ancak belirli meseleler üzerinde tartışma gerekliliğinde birleşirler. Bir düşünürü dönemine bağlayan ve tarih içindeki yerini oluşturan en önemli şey, kaçınılmaz olarak düşünmek zorunda olduğu bağlamı oluşturan sorunlar ve temalardır (Bourdieu, 1967: 182-183).

Doxa, en genel anlamıyla, belirli bir dönemde ve mekânda entelektüel düşüncüyü şekillendiren, genellikle alanın katılımcılarının bilinçli olarak farkında olmadığı temel varsayımlar ve kategoriler anlamına gelen bir kavramdır. Bourdieu (1971: 185), entelektüeller başta olmak üzere hâkim sınıfın farklı kesimlerinde, bu doxa'nın yerleştirilmesinde eğitim sisteminin belirleyici bir rolü olduğunu savunur ve şunları söyler: “Kültürün aktarımının bir okulun tekelinde olduğu bir toplumda, eğitilmiş kültürün eserlerini (aynı zamanda davranışlarını ve düşüncelerini) birleştiren temel akrabalıklara, eğitim kurumlarından yayılan ilke hâkimdir” (Aktaran: Swartz, 2022: 320-321). Bourdieu'nun geniş kapsamlı bir entelektüel doxa düşüncesi, Fransa'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşagelen ve artık var olmayan bir kültürel ve entelektüel konsensüs dönemini yansıtıyor olabilir. Her entelektüel dönemde bir biçimde gizli bir doxa oluşur. Bununla birlikte aynı zamanda bu terim, çeşitli dönemlerde ve farklı ulusal bağlamlarda da bulunabilecek kültürel birlik derecesindeki çeşitlilikleri göz ardı etme tehlikesini taşımaktadır. Batı entelektüel dünyasının fragmanlaşması, postmodern bir tema olsa da Bourdieu'nun kavramının sunduğundan daha fazla çeşitlilik barındıran bir entelektüel alanın ortaya çıkıverdiğini akla getirmektedir (Swartz, 2022: 320). Doxa aynı zamanda simgesel şiddetin⁵ de

¹ “Simgesel iktidar” kavramı, toplumdaki güç ilişkilerinin ve iktidar yapılarının, semboller, dil, kültürel normlar ve ideolojik sistemler aracılığıyla nasıl kurulup sürdürüldüğünü ifade eder.

² “Kolektif bilinç” (conscience collective) kavramı, bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan inançlar, normlar, değerler ve duygular bütünüdür ifade eder.

³ “Alan” kavramı, belirli kurallar, normlar ve güç ilişkileri çerçevesinde işleyen sosyal mekânları anlamak için kullanılır.

⁴ Bk. Gouldner, A. W. (1970). *The Coming Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books.

⁵ “Simgesel şiddet” kavramı, toplumdaki egemen güçlerin, kendi çıkarlarını ve değerlerini toplumun geri kalanına dayatmalarını ifade eder. Bu kavram, fiziksel şiddetten ziyade dil, semboller, kültürel normlar ve değerler aracılığıyla uygulanan bir şiddet türünü tanımlar.

dayanak noktasıdır. Hâkim konumlar, toplumsal düzeni meşru kılarak hükmedilenlere görünmez bir baskı uygular. Bu meşruiyet, bilinçli bir propagandanın değil, bireylerin nesnel yapılarla bu yapılardan türeyen algı şemalarını birleştirmesinin sonucudur (Bourdieu, 2013: 204). Bu sebeple “amor fati”⁶ ilkesine göre hükmedilenler, kendi konumlarını “doğal” kabul eder; beklentilerini de mevcut toplumsal olasılıklara göre düzenlerler (Jourdain ve Naulin, 2020: 117-118).

Her ne kadar bir alana mensup tüm bireyler konumlarını daha iyi bir yere taşımak için çaba gösteriyor olsa da bu mücadele herkese ait olan bir çıkar tarafından sınırlandırılmaktadır. Bu ortak çıkar, alanın var olmasıdır. Bir alanda birbirine karşıt konumlarda yer alan ve her konuda tamamen birbirinin zıttı şeyi savunan kişiler arasında, alanda bulunan şeylerin adına mücadele etmeye değer olduğu konusunda gizli ve zımni bir ittifak vardır (Bourdieu, 2022b: 152). Bu anlaşma da doxa'dan kaynaklanmaktadır ve anlaşmanın üstü kapalı bırakılmakla birlikte bir taraftan da oyuna⁷ katılma şartlarından biri olmaktadır. Sonuç itibarıyla alana dâhil olan tüm bireyler, çatışmalarının temelinde yatan “nesnel bir ortaklık” sayesinde birbirine bağlıdır (Jourdain ve Naulin, 2020: 128).

“Doxa, özel bir düşünce açısından, kendini evrensel olarak empoze eden bir görüş açısidir, egemen olanların perspektifidir; devlete egemen olarak hâkim olan ve devleti meydana getirmekle kendi bakış açılarını evrensel bakış açısı kılmış olanların görüş açısı olmaktadır” (Bourdieu, 2022b: 124). Doxa, ortak yatınlıklara sahip olanların kurduğu, paylaşılan şeydir, sembolik meta pazarının yapılarının, bu pazarın nesnel yapılarıyla uyumlu bilişsel yapılar şeklinde genel düzeyde katıştırılmasına olanak veren aynı veya benzer bir toplumsallaşmanın ürünüdür (Bourdieu, 2022b: 201).

3. Türkiye’de Üniversiter Alanın Oluşumu ve Doxa İlişkisi

Modern toplumlarda bugün, modern entelektüeller bulunmaktadır ve modern entelektüelin de özellikle düşünmeyle ilgili probleminin olduğu açıktır. Heidegger, bugün düşünme yerine “düşünmeyle ilgilenme” den bahsedebileceğimizi belirtir. Çağdaş toplumların en önemli özelliklerinden biri hız ve acele olmaktadır. Bu sebepten ötürü modern toplumlarda bazı entelektüeller(!) hızlıca düşünmektedir, ancak düşünmek aceleye gelmez. Günümüzde entelektüellerin yerini bilim adamları ya da uzmanlar almaktadır (Furedi, 2014: 99). Neticede Türkiye’de düşünmek, bazıları için daha önceden düşünülmüş olan düşüncelere katılmaktır, alınan bilgiyi tekrarlı bir biçimde yeniden aktarmaktır.

Eğitim alanının iktidarla olan ilişkisi, daima doğrudan bir bağ taşıdığı için, eğitimin siyasetin en önemli çalışma alanlarından biri olduğunu ifade etmek hiç şüphesiz yerinde bir tespit olacaktır. Tartışmaların büyük çoğunluğu, eğitimin içeriğinin ne olması gerektiği üzerinedir. Bu karmaşa durumunun ortaya çıkardığı

⁶ Nietzsche'nin kullandığı bu kavram, “kaderine razı gelmek, kaderini sevmek” anlamını içerir.

⁷ Pierre Bourdieu, sosyal yaşamı bir *oyun* metaforu üzerinden açıklar ve bu oyun içinde yer alan aktörlerin (bireyler ve gruplar) sahip oldukları sermaye türlerine (ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye) göre nasıl pozisyon aldıklarını ve stratejiler geliştirdiklerini analiz eder (Bourdieu ve Wacquant, 2023: 144).

tartışma evreni, eğitim alacak yeni kuşakların direkt olarak ideolojik özlem ve ideallerin savunmasız özneleri durumuna getirilmelerine dayanır. Ne kadar eğitim anlayışında özgürlüğü savunan bir yaklaşım olsa da eğitimin öncelikli amacı, itaat edecek bireyler oluşturmaktır. Eğitim bu anlamda, hâkim kültürün kodlarını barındırmakta ve bu kodları alt tabakalardan gelen öğrencilerin çözmesi çoğunlukla çok zor olmaktadır (Aktay, 2016: 473).

Modernleşme ülkelerinin hemen hemen hepsinde hiçbir alan siyasetten ayrı düşünülememektedir. Yüzleşilmesi gereken bu gerçek, üniversiter alan içerisinde de geçerlidir. Bir yazı yazmak ve bunu yayımlamak, siyasal alana adım atmak demektir. Geç kalmış ve aceleci bir tutum sergileyen ulus-devlet deneyimleri, yıkımlar ve yeniden yapılanmalarla dolu bir üniversite tarihi ortaya koymuştur.

Türkiye'de 1900 yılında kurulan ilk üniversite olan Darülfünun 1933 yılında Milli Eğitim Bakanının bir yazısıyla kapatılmıştır ve daha sonra öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu, Cumhuriyet reformlarına uyum sağlayamadığı gerekçesiyle tasfiye edilerek İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Bu konu büyük çoğunlukla Eric Hobsbawm'dan aktarılan tabirle "icat edilmiş gelenek" örneğidir. Sürekli yık ve yeniden yap anlayışı, bu çerçevede modernleşme toplumlarının tipik sendromu olmaktadır (Dellaloğlu, 2020: 114-115).

Bu siyasal müdahaleler silsilesinin devamında yer alan 1948 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) tasviyesi, üniversiter alanın iktidar tarafından yeniden şekillendirilmesinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Türkiye'de Soğuk Savaş ikliminin etkisiyle yoğunlaşan antikomünist politikalar ile "Üniversite'de Cadı Kazanı" olarak nitelenen bu süreçte, DTCF'de görev yapan Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes gibi önde gelen akademisyenlerin "komünizm propagandası yapmak" suçlamasıyla üniversiteden uzaklaştırılmasına yol açmıştır (Çetik, 2008; Karaaslan Şanlı, 2011). Bu olay, akademinin siyasal konjonktüre göre tasarlanabilir bir alan olduğuna dair doxanın Türkiye'de nasıl kurumsallaştığını gösterir. Zira bu tasfiye, yalnızca bir ideolojik temizlik değil, aynı zamanda akademik alanın sınırlarının kim tarafından ve nasıl çizileceğine ilişkin güçlü bir mesajdır: "Alan, iktidarın müdahalesinden azade değildir." Böylece üniversite, eleştirel düşüncenin mekânı olmaktan çıkarak siyasal sadakatin yeniden üretildiği bir kurumsal düzleme dönüşür.

Bu müdahaleci gelenek yalnızca merkez üniversitelerde değil, Cumhuriyet'in mekânsal modernleşme politikalarına paralel biçimde kurulan taşra üniversitelerinde de devam etmektedir. Taşra üniversiteleri üzerine yapılan yeni çalışmalar (Meşe, 2018, 2019; Vatansever ve Gezici Yalçın, 2016; Yıldırım Şahin, 2020), bu kurumların çoğu zaman "üniversite" unvanına rağmen bilgi üretiminden çok bürokratik işleyişi ve kadro politikalarını önceleyen bir yapıda olduklarını ortaya koymaktadır. Bu üniversitelerde akademik kültürün zayıf olması, kadrolaşma, liyakat sorunları, yerel siyasal baskılar ve merkez üniversitelere bağımlı bir "taşra habitusu" oluşmasına neden olur. Bu habitus, Bourdieu'nun ifadesiyle, "oyunun kurallarına itaat eden ve sorgulamayan failler" üretir; böylece taşra üniversiteleri, hem merkezi akademik doxayı yeniden üretir hem de kendi içlerinde yeni bir yerel doxa yaratır.

Türkiye’de bazı entelektüellerin siyasi tercihleri nedeniyle toplumsal veya insani sorunlar hakkında hangi görüşü savunacaklarını tahmin etmek kolaydır. Bu kişiler, doğru olanı önemsemeyen, sadece kendi siyasi görüşlerini veya ideolojilerini savunmayı hedefler. Objektif değerlendirme yapmazlar ve her iki taraf da gerçekleri çarpıtmaya çalışır. Kararlarını önceden vermişlerdir ve bu tercihleri bir dogma haline gelmiştir, bu dogmayı her durumda savunmak için argümanlar geliştirirler; hakikat veya doğruluk onlar için önemli değildir (Tokat, 2017: 28-29).

Türkiye’deki üniversiteler, eğitim kalitesi ve araştırma olanakları bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Bazı üniversiteler dünya sıralamalarında üstlerde yer alırken diğerleri altyapı ve kaynak yetersizlikleriyle mücadele etmektedir. Akademik özgürlük ve ifade özgürlüğü konularında zaman zaman yaşanan sorunlar, akademik çalışmaların ve eleştirel düşünce ortamının olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir. Ayrıca, üniversite mezunlarının iş bulma imkânları ve işsizlik oranları ciddi bir sorun şeklinde kendisini göstermektedir. Bu sorunlar, Türkiye’deki üniversiteler alanının verimliliğini ve etkinliğini sınırlayan önemli engeller olmaktadır.

Akademik dünyada, niceliğin niteliğe üstün gelmesi ve “bilimsel iyi niyetlilik” adı altında yürütülen faaliyetler, sahte ve yapay bir bilimsel statüko oluşturur ve gerçek bilimselliği yanlış bir bilinç olarak algılar. Bu bağlamda, Bourdieu’nun “doxa” kavramı önem kazanır. Doxa kavramı, günlük yaşamın sıradanlığında sorgulanmadan kabul edilen ve sessizce benimsenen inançlar ve sosyal pratikler bütünü olmaktadır. Bu noktada, akademik evrenimizde, “bilimsel iyi niyetliliğin” gerçek bilimsellikten uzaklaşmak için meşrulaştırılmış kendine özgü doxa’lara ihtiyaç duyduğu açıktır. Freire’nin (2019) kavramlaştırdığı gibi akademi gerçek, dönüştürücü ve eleştirel yaklaşımlardan uzaklaştıkça, biçimlendirilmiş doxa’lara teslim olur. Akademik doxa’sının merkezi, “bilimsel iyi niyetlilik” maskesi altında gerçek bilimsellikten kaçış tutumudur. Bu gerçekçi, interaktif ve eleştirel bir akademik faaliyet eksikliği yaratırken, rekabetçi, hızla düşünmeye meyilli ve niteliği kariyere dönüştürmeyi amaçlayan bir tipoloji ortaya çıkarmıştır (Özkurt, 2021: 1012).

Gerçek bilimsel ruhun yok oluşu ve bilimsel iyi niyetlilik hâlinin ortaya çıkışı unvan baskıları ile daha da artmaya başlamıştır. Akademik anlamda yükselmek isteyen akademisyenler ve akademisyen adayları, yayın şartı gibi unsurlardan ötürü seri üretime geçmişlerdir. Bourdieu ve Passeron (2021), Weber’e atıfla dile getirdikleri “papazın peygamberin mesajını rutinleştirme gibi profesörün de yaratıcının söylemini sıradanlaştırması” günümüz akademi camiasının özgünlüğü kısıtlayan, sıradanlığı yaygınlaştıran çalışmaların habercisi olmaktadır.

Günümüzde entelektüel dünya, “yeni entelektüeller” üretmenin ve benimsetmenin amaç edinildiği bir savaş alanına dönmüş hâldedir. Artık entelektüelin ve onun siyasi rolünün, filozofun ve felsefenin yeni bir tanımına ihtiyaç olacak; zira seçim geceleri konuşan siyaset bilimci çeşidine ve yönemsiz ticari araştırmaların gelişigüzel bir yorumuna indirgenmiş bir toplumbilim ile hiçbir somut karşılığı olmayan bir siyaset felsefesinin bulanık tartışmalarına yoğunlaşmış hâldelerdir. Bu insanlar için Platon “doksozof” kavramını kullanır. Bu kavram, kendini bilgili sanan genel geçer kanaat teknisyenine karşılık gelir. Doksozofların salgılamış olduğu entelektüel doksaya karşı bir eleştiri hâli elzemdir. Gerçek demokrasi için eleştirel bir karşı-iktidar her zaman şarttır. Entelektüel, bunlardan

birdir ve bu noktada en başta gelir. Ne kadar zor görünse de entelektüeller de -yazar, sanatçı veya filozof olsun- yaşamın her neresinde yetkinlerse o alanlarda kendilerini dinletebilmelidirler. Günümüzde entelektüel hayata büyük ölçüde siyaset mantığı hâkim durumdadır. Bu mantık, karşı görüşün düşüncesini teşhir etme, kara çalma, “sloganlaştırma” ve çarpıtma mantığıdır (Bourdieu, 2021b: 18-20).

Doxa, toplumdaki yerleşik düzenin ve güç ilişkilerinin tartışılmadan, olduğu gibi benimsenmesidir. Bu bağlamda doxa, sosyal dünyada apaçık ve tartışmasız olarak kabul edilen bilgilere atıfta bulunur ve bu bilgi, toplumsal düzenin sürdürülmesine katkıda bulunur. Bourdieu'ya göre doxa, bireylerin ve toplulukların farkında olmadan mevcut durumu içselleştirmesi ve bu durumu yeniden üretmesi sürecidir. Bu anlamda doxa, kurulu düzene katılımın en eksiksiz şekli olmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2023: 117). Türkiye'deki akademik durumu ve entelektüelleri değerlendirirken Bourdieu'nun doxa kavramını kullanmak yerinde olacaktır. Türkiye'de akademik dünyada belirli bir ideolojik ve politik doğrultunun baskın olduğu, bu doğrultunun dışında kalan düşüncelerin ise marjinalize edildiği veya baskılandığı gözlemlenebilir. Bu durum, akademik özgürlüğün sınırlı olduğu, eleştirel düşüncenin yeterince teşvik edilmediği ve çoğulculuğun zayıf olduğu bir akademik iklim yaratımını beraberinde getirir. Akademisyen adayları ve akademisyenler, mevcut düzeni sorgulamaktan kaçınarak bu düzene uyum sağlamak zorunda kalabilirler. Bu, doxanın bir yansımasıdır; akademisyenler ve entelektüeller, egemen ideolojiyi ve bu ideolojinin oluşturduğu kuralları tartışmasız kabul ederler ve yeniden üretirler.

Üniversiteler ekseninde düşündüğümüzde, üniversiteler, bilgi üretimi ve yayılması açısından kritik kurumlar olmalarına rağmen aynı zamanda mevcut toplumsal ve politik düzenin yeniden üretiminde de mühim bir rol oynadığı görülmektedir. Türkiye'deki üniversitelerin büyük bir kısmı, siyasi otoritelerin etkisi altında kalmakta bu da üniversitelerin bağımsız ve eleştirel bir bilgi üretim merkezi olmalarını zorlaştırmaktadır. Üniversitelerin, egemen ideolojiyi ve mevcut toplumsal düzeni yeniden üreten kurumlar olarak işlev görmesi durumunu, doxa kavramıyla ilişkilendirmek mümkündür.

Alana içkin olan ve bu alanda dillendirilmeyen ortak kabul doxadır. Alana ilişkin mevcut düzenin aynı biçimde sürdürülmesinde ve alandaki güç ilişkilerinin görünmez hâle gelmesinde doxa doğrudan etkili olmaktadır. Alan içerisinde yer alan mevcut gruplar ne için orada olduklarının, neyin değerli olup olmadığının farkındadırlar ve bunun için tıpkı bir oyunda olduğu gibi mücadele içerisindeyler (Swartz, 2022: 177). Oyun mantığında olduğu gibi bu alanda da kazananlar ve kaybedenler vardır. Alan ve oyun arasında benzerlikler olsa da alan, belirlenmemiş ve kodlanmamış düzenliliklere sahipken, oyun belirli kuralların ve bilinçli bir yaratımın birleşimini içerir. Güçleri oyundan oyuna değişen, farklı kartlara sahip oyuncular olduğu gibi gücü alandan alana değişen sermaye sahipleri vardır. Sermaye türü alanlara göre farklılıklar gösterir veyahut her alanın gücünü belirleyen bir/birkaç sermaye türü/kart bulunur. Alan, oyuncular arasındaki güç ilişkilerine göre yapılır. Öyle ki elinizdeki sermayenin/kartın türü ya da miktarı, alanın mekanizması içerisinde kişinin statüsünü, konumunu, aktif ya da pasif bir rolde olup olmadığını

belirleyen şey olmaktadır. Alana giriş, oyununu kurallarını kabul etmek veya bu kurallara inanmakla mümkün hâle gelir (Bourdieu ve Wacquant, 2023: 144-146).

Bourdieu, alanın oynamaya değer olduğuna yönelik bu inancı "illusio" (oyun anlamına gelen "ludus"tan türetiliyor) olarak adlandırır. Her alana özgü illusio bulunur. Illusio tam anlamıyla, sosyal failleri alana yönlendiren ve bu alandan "benim çıkarım ne?" sorusunu sordurtan bir mekanizma şeklinde işlemektedir. Oyunu değerli kılan, oyundaki amaçları ve sermayeyi belirleyen, oyuna olan inançları artıran ve en geniş anlamıyla oyunu işlevsel/çalışılabilir kılan illusio olmaktadır. Dini, sanatsal ve ekonomik alanlarda olduğu gibi bilimsel alanlar da belli pratik formlar ve temsiller aracılığıyla failerin illusio'ya dayalı arzularını meşru kılar (Bourdieu, 2020: 392-393). Illusio, varoluşa anlam kazandıran şeydir. Alanı, oyun alanı olarak kılan illusio, düşüncelerin ya da eylemlerin hiçbir fiziksel temas, hatta simgesel etkileşim de olmaksızın etkilenebilmelerini ve değiştirilebilmelerini sağlar (Bourdieu, 2023a: 163).

Bourdieu, alanı güç ve rekabet sahası olarak tanımlar. Bu alanda, sahip olunan sermayeye dayalı bir mücadele yaşandığını ifade eder. Hâkim gruplar veya bireyler, bu hakimiyeti sürdürmek için belirli kurallar koyarlar ve mevcut kuralların meşruluğuna inanırlar. Hâkim gruplar, alanda mevcut olan doxadan rahatsızlık duymazlar ve yeni girmeye çalışan gruplara direnç gösterirler. Alan dışındaki kişiler ise, alana girmenin yeni yollarını ararlar ve bu sebeple yeni stratejiler geliştirirler (Yücedağ, 2016: 129-130). Akademik sermaye, diğer konuları ve bu konuları işgal eden bireyleri, yani kadro alımını kontrol eden tüm kurumları etkileyebilecek pozisyonların ele geçirilmesiyle kazanılır ve sürdürülür. Kadronun yeniden üretim noktalarındaki bu güç, sahiplerine statüden gelen bir otorite kazandırır; bu otorite, bir çalışmanın ya da kişinin olağanüstü niteliklerinden ziyade, hiyerarşik konumuyla ilgilidir. Bu durum, sadece hızlı bir biçimde değişen öğrenci nüfusu üzerinde değil, bununla birlikte düzenli şekilde asistan olarak işe alınan, geniş ölçekli ve uzun süreli bağımlılık ilişkilerine giren doktora adayları üzerinde de bir tür işlevsel ayrıcalık yaratır (Bourdieu, 2021a: 94). Bourdieu, entelektüel alanın özgül mantığında, anlaşmazlığa ve bireyciliğe doğru meyil olduğunu belirtir ve akademik alandaki farklı konumların politik çıkarımlarını vurgular (Bourdieu, 1989: 109).

Sabit fikirlerle/doxalara yönelik en açık örnekleri politik birlikteliğimizde bulabiliriz. Bu fikirler, farklı politik ve sınıfsal konumlarda farklı anlamlar kazanabilir fakat politik mücadelede bulunan her grup temel referanslarını bu sabit fikirlerden alır. Politik alanlardaki konumları bu fikirler üretir ve her konum da kendi fikrinin doğru ve evrensel olduğu inancıyla toplumsal mücadelesini sürdürür. Diğer taraftan doxalar, mevcut toplumsal düzenin ve değerlerin tartışmasız bir şekilde kabul edilmesini ve korunmasını teşvik eder. Bu, bireylerin ve toplumların eleştirel düşünme yeteneklerini sınırlayarak mevcut düzenin ve güç ilişkilerinin sürdürülmesine katkıda bulunur. Akademisyen ve akademisyen adayları, entelektüel alan da -illusio'ya (çıkara) dayalı olarak- daha fazla görünür olma ve kariyerlerinde ilerleyebilme kaygısıyla, bilinçli bir tercih yapmadan, mevcut düzenin normlarını ve değerlerini benimseyebilirler.

4. Üretim Evrenine “Düşünümsel” Bir Dönüşün Gerekliği

“Düşünümsellik” kavramı, Bachelard'ın çok bağlı olduğu “epistemolojik teyakuz” buyruğunun çevirisi sayılabilir. Düşünümsellik, bu anlamda, sosyal bilimlerin nesnesini oluştururken kullandığı aletleri kendisine çevirmesini zorunlu kılmaktadır. Bourdieu, sosyal bilimlerin sosyolojisini önererek her araştırmanın vazgeçilmez bir bileşeni olarak alınması gerektiğini belirtir. Nesneleştiren öznenin nesneleştirilmesini ve dünyayı aydınlatacak olan “sosyolojik gözün” bir nevi sosyolojisini önerir. Bilimsel aklın kusurlarından arınması için en uygun yolun “katılımcı nesneleştirme” haline geçilmesi olduğunu belirtir (Bourdieu ve Wacquant, 2023: 362-363). Yani, araştırmacının hem araştırma evreninin bir parçası olarak kendi konumunu hesaba katması hem de kendi bakışının sınırlılıklarını görünür kımasıdır. Bourdieu'ya (2023b: 51) göre, ister sosyolog ister tarihçi ister etnolog ya da ekonomist olsun, bilgi sahibi olan kişi, bilgi edinme araçlarını elde etmeli ve bu araçları, kendisini bir bilgi öznesi olarak incelemek, daha doğrusu bu bilgi öznesinin parçası olduğu toplumsal dünyayı analiz etmek için kullanabilmelidir.

Bourdieu, akademik alanın kendine özgü kuralları ve güç dinamikleri olduğunu belirtir. Düşünümsellik, akademisyenlerin bu alanın dinamiklerini ve kendi konumlarını eleştirel bir biçimde değerlendirmelerine imkân tanır. Bu, akademik üretimin daha bilinçli ve eleştirel bir düzeyde yapılmasını sağlar. Bourdieu'ya göre, sosyologlar ve akademisyenler, kendi konumlarını ve önyargılarını eleştirel bir şekilde değerlendirerek kendilerini nesneleştirerek daha bilinçli ve eleştirel bir bilimsel üretim gerçekleştirebilirler. Bu anlamda düşünümsellik, bilimi güçsüzleştirmeye değil, daha çok bilim üretmeye yönelik bir araç olmaktadır. Bilimsel tutkuyu köreltmeyi değil, daha gerçekçi kılmayı hedefler. Bilimin, dolayısıyla toplumsal dünyaya dair bilginin ilerlemesine katkı sağlayarak bilgi üzerindeki toplumsal zorlamalara ilişkin bilginin ilerlemesini kolaylaştırır; böylece hem bilimde hem de siyasette daha sorumlu bir siyasal eylemi mümkün hâle getirir (Bourdieu ve Wacquant, 2023: 259). Bu bağlamda düşünümselliğin akademik pratiğe uygulanması, bilimsel üretimin kalitesini doğrudan artırır. Örneğin; sosyologlar kendi araştırma yöntemlerini (örneğin anket sorularının formülasyonu veya saha çalışmasındaki gözlemci konumu) ve veri yorumlama süreçlerini ideolojik veya kişisel yatkınlıklardan arındırmak üzere sürekli sorguladıklarında, elde edilen bilginin nesnelliği ve güvenilirliği yükselir. Aynı şekilde, bir makalenin hakemlik sürecinde hakemlerin, kendi alanlarındaki yerleşik paradigmanın baskısından kurtularak yalnızca sunulan çalışmanın bilimsel geçerliliğine odaklanması, akademik alanı güç ilişkilerinden temizler ve bilimin ilerlemesini sağlar. Böylece, alanın özerkliğini koruma bilinci gelişir ve bilgi üzerindeki toplumsal zorlamalara ilişkin bilgi (örneğin, fon sağlayan kurumların araştırma sonuçları üzerindeki potansiyel etkisi) açığa çıkarılarak daha sorumlu ve etik bir bilimsel eylem mümkün hâle gelir.

Bourdieu'nun “bilimin öznesi, bilimin nesnesinin bir parçasıdır” ifadesine atıfla Çeğin (2016: 504), entelektüelin, Bourdieu'nun bu argümanını kabul ederse, kendisine empoze edilen determinizmler karşısında bir özgürlük imkânı sunabileceğini belirtir. Bu özgürlük, alanın yapısal sınırlarından tamamen kurtulmak anlamına gelmez; fakat araştırmacının bu sınırları tanıyarak daha bilinçli

müdahalelerde bulunmasını sağlar. Yine Çeğin (2016: 510), entelektüel dayanışmanın yeniden oluşumu için çağrıda bulunan Bourdieu'nun, entelektüellerin ortak çıkarlarını koruyabilecek “evrensel bir entelektüel” tipini savunduğunu dile getirir.

Akademik alanda başarı için en uygun olanlar, bilimsel kültürü derinlemesine kavramış, ancak bununla birlikte bu kültüre yönelik belli bir başkaldırı duygusu yaşayan kişilerdir. Çoğunlukla akademik evrene yabancı, bu sebeple hesaba alınmayan bir deneyimden kaynaklanan bu başkaldırı duygusu, kişiyi söz konusu olan kültürü “düz olarak” kabul etmemeye yöneltir veya açık bir biçimde, sosyal bilimlerde toplumsal olarak hakimiyet kuran söylemin sunduğu “mikroptan ve gerçeklikten arınmış” toplumsal dünya temsiline karşı bir direniş biçimi oluşturur (Bourdieu ve Wacquant, 2023: 319-320).

Sonuç

Türkiye'deki üniversitelerin tarihi incelendiğinde, sürekli bir değişim ve dönüşüm süreciyle karşılaşırız. Modernleşme çabaları, siyasi müdahaleler-darbeler, ideolojik etkiler ve ekonomik zorluklar, üniversitelerin evrimini etkileyen faktörler arasındadır. Ancak Türkiye'deki üniversitelerin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, akademik özgürlüğün ve eleştirel düşüncenin kısıtlanmasıdır. Üniversiteler, bilgi üretimi ve yayılmasında kritik bir rol oynamalarına rağmen mevcut toplumsal ve politik düzenin yeniden üretiminde de etkili olmuşlardır. Bu durum, akademik özgürlüğün sınırlı olduğu, eleştirel düşüncenin yeterince teşvik edilmediği ve çoğulculuğun zayıf olduğu bir akademik iklimin oluşmasına neden olmuştur.

Bourdieu'nun “düşünümsellik” kavramı, akademik alanın kendine özgü dinamiklerini ve güç ilişkilerini eleştirel bir biçimde değerlendirmeyi teşvik eder. Bu yaklaşım, akademik üretimin daha bilinçli ve eleştirel bir tutum içerisinde yapılmasını sağlar. Akademik alanda başarı için gereken en elverişli kişiler, bilimsel kültürü kavramış ve buna karşı bir başkaldırı duygusu taşıyan bireylerdir. Bu şekilde, bilimsel tutkunun köreltilmemesi, aksine daha gerçekçi hâle getirilmesi ve bilgi üzerindeki toplumsal baskılara dair bilginin ilerlemesine katkı sağlanması mümkün olur.

Bu tartışma çerçevesinde Türkiye'deki üniversitelerin daha etkili ve verimli olması için akademik özgürlüğün ve eleştirel düşüncenin daha fazla teşvik edilmesi, çoğulculuğun güçlendirilmesi ve akademik alandaki güç ilişkilerinin daha şeffaf bir şekilde ele alınması ve entelektüel üretim evrenindeki konumların nesneleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, üniversitelerin daha etkin ve verimli bir yapıya ulaşması, öncelikle iç liyakati ve kurumsal şeffaflığı önceliklendiren bir yönetim anlayışının tesis edilmesine bağlıdır. Akademik atama ve yükseltme süreçlerinin nesnel bilimsel ölçütlere dayanması, bu kararların gerekçelerinin şeffaf mekanizmalar aracılığıyla paylaşılması ve yönetsel arbitrajın asgari düzeye indirilmesi, pratik düşünümselliğin kurumsal bir refleks haline gelmesinin temelini oluşturur. Pedagojik düzeyde ise, eleştirel düşüncüyü ve metodolojik kuşkuculuğu merkeze alan, ezber yerine analiz ve sentez yeteneklerini geliştiren eğitim sistemlerinin yaygınlaştırılması kritiktir. Ayrıca, farklı bilimsel yaklaşımların ve ekollerin bir arada var olabileceği çoğulcu ve disiplinler arası araştırma ortamlarının teşvik edilmesi, üniversitelerin yalnızca bilgi aktaran değil, aynı zamanda bilgiyi eleştirel bir biçimde üreten merkezler olarak konumlanmasını sağlayacaktır. Bu uygulamalar bütünü,

üniversitenin entelektüel üretim evrenindeki konumunu nesneleştirmesine ve toplumsal ilerlemeye bilimsel etik zemininde katkı sağlamasına olanak tanır.

Kaynakça

- Aktay, Y. (2016). "Pierre Bourdieu ve Maxwell Cini olarak okul". G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan, T. Bora, ve K. Koçak (Der.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi içinde* (473-498), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atila Demir, S. (2009). "Entelektüeller, üniversiteler ve bilimsel bilginin üretilmesi kapsamında eleştirel bir deneme". *Akademik İncelemeler Dergisi* 4(2): 81-94. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/article/19063>
- Başak, R. (2017). "A practice to maintain status quo in Turkish universities: Academic nbreeding". *Journal of Current Researches on Social Sciences* 7(4): 337-348. <https://doi.org/10.26579/JOC>
- Benda, J. (2011). *Aydınların ibaneti*, C. Soydemir, (Çev.), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Bourdieu, P. (1967). "Systems of education and systems of thought". *Social Science Information* 14(3): 338-358. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000018693>
- Bourdieu, P. (1989). "The corporatism of the universal: The role of intellectuals in the world". *Telos* 81: 99-110. <https://doi.org/10.3817/0989081099>
- Bourdieu, P. (2013). "Sosyal uzam ve sembolik iktidar". L. Ünsaldı (Der.), *Seçilmiş metinler* (147-166), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2020). *Sanatın kuralları*, (M. Hacıoğlu, Dü., ve N. K. Sevil, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Bourdieu, P. (2021a). *Homo academicus*, N. Ökten, A. N. Kocası, ve E. Gülbey (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021b). *Karşı ateşler-1: Neoliberal istilaya karşı direnişe hizmet edecek sözler* (2. b.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2022a). *Bilimin toplumsal kullanımları: Bilimsel alanın klinik bir sosyolojisi için*, L. Ünsaldı (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2022b). *Pratik nedenler*. İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2023a). *Akademik aklın eleştirisi*, P. Yalım (Çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2023b). *Sosyolojiyi düşünmek: Düşünümselliğe dönüş*, A. Sümer (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P., ve Passeron, J-C. (2020). *Varisler: Öğrenciler ve kültür*, L. Ünsaldı, ve A. Sümer (Çev.), Ankara.
- Bourdieu, P., ve Passeron, J-C. (2021). *Yeniden üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorisinin ilkeleri*, A. Sümer, L. Ünsaldı, ve Ö. Akkaya (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P., ve Wacquant, L. (2023). *Düşünümsel sosyolojiye davet*, N. Ökten (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağan, K. (2005). "Entelektüel imgesi üzerine". *Entelektüel ve iktidar içinde*, Ankara: Hece Yay.
- Çeğin, G. (2016). "Muhafif bir entelektüelin büyü bozumu: Bourdieu ve entelektüeli sorunsallaştırmak". G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan, T. Bora, ve K.

- Koçak (Der.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi içinde* (499-523), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetik, M. (2008). *Üniversite'de cadı avı: 1948 DTCF tasfiyesi ve P. N. Boratav'ın müdafaası*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Dellaloğlu, B. F. (2020). *Poetik ve politik: Bir kültürel çalışmalar ansiklopedisi* (2. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Dikkol, S. (2021). "Çevrimiçi grup iletişiminde doxanın üretimi ve üyeler arasında beliren ayırım stratejileri". *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* 9: 119-140.
- Freire, P. (2019). *Özgürlüğün pedagojisi*, G. K. Gevinç (Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.
- Furedi, F. (2014). *Nerede bu entelektüeller?*, A. E. Koca (Çev.), Ankara: Atıf Yayınları.
- Gorski, P. S. (2015). *Bourdieu ve tarihsel analiz*, Ö. Akkaya (Çev.), İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Gouldner, A. W. (1970). *The coming crisis of western sociology*. New York: Basic Books.
- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve toplum*, V. Günyol, F. Edgü, ve B. Onaran (Çev.), İstanbul: Çan Yayınları.
- Jourdain, A., ve Naulin, S. (2020). *Pierre Bourdieu'nun kuramı ve sosyolojik kullanımları*, Ö. Elitez (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaaslan Şanlı, H. (2011). "Basında ve mecliste 1948 tasfiyesine ilişkin tartışmaların söylemi". *Kültür ve İletişim* 14(11): 105-133.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturveiletisim/article/985268>
- Karataş, E. (2019). "Medyada kanaatler üzerine: Kanaat üreticileri doksozoflar". *Etkileşim*: 254-275. <https://doi.org/10.32739/etkileşim.2019.4.73>
- Mannheim, K. (2017). *Kültür sosyolojisi*, M. Yalçınkaya (Çev.), İstanbul: Pinhan.
- Meşe, İ. (2018), "Taşra üniversitesi nedir? Ne işe yarar?". *Birikim Dergisi* (351): 110-117.
- Meşe, İ. (2019), "Bir mekân olarak 'taşra üniversitesi' ve sosyolojinin taşrası: Eleştirel bir deneyim analizi". *Moment Dergi* 6 (1): 209-226.
<https://doi.org/10.17572//mj2019.1.209226>
- Özkurt, C. (2021). "Akademinin sosyal inşası, sınıfsallıklar ve toplumsal yatkınlıklar: Bayburt Üniversitesi örneği". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31(2): 1003-1016. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.822490>
- Said, E. (1995). *Entelektüel*, T. Birkan (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sapiro, G. (2020). *Dictionnaire international Bourdieu*. CNRS Editions.
- Sarıkulak, İ., ve Koca, C. (2019). "Futbol taraftarlığı alanında kadınları marjinalleştiren doxalar". *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4(2): 246-263.
<https://doi.org/10.25307/jssr.633413>
- Swartz, D. (2022). *Kültür ve iktidar: Pierre Boudieu'nun sosyolojisi*, E. Gen (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezcan, A. M. (2019, Ocak). Türkiye'nin toplumsal dönüşümü ve akademi. *Doktora Tezi*.
- Tokat, L. (2017). "Entelektüel kimdir? Türkiye'nin entelektüel sorunu". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17(3): 9-42.
- Vatansever, A., ve Gezici Yalçın, M. (2016). "Ne ders olsa veririz"- *Akademisyenin vassıfsız işçiyeye dönüşümü*. İstanbul: İletişim.

- Yıldırım Şahin, E. (2020). “Bir taşra hikâyesi daha: Taşra üniversitesinde kadın akademisyen olmak”. *Çalışma ve Toplum* 1(64): 229-268.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/article/1155563>
- Yücedağ, İ. (2016). “‘Habitus’tan ‘mutatlaştırma’ya toplumsalın inşâsı”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (37): 111-133.
- Yücedağ, İ., ve Demir, A. E. (2022, Aralık). “Hekim-hemşire ilişkisinin Bourdieucu incelemesi”. *Hafıza, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4(3): 150-163.
<https://doi.org/10.56671/hafizadergisi.1206755>